

Департамент культури
Київської міської державної адміністрації

Музей книги і друкарства України

УКРАЇНЬКА
ПИСЕМНІСТЬ ТА МОВА
В МАНУСКРИПТАХ
І ДРУКАРСТВІ

До 50-річчя Музею книги і друкарства України

UKRAINIAN WRITING
AND LANGUAGE
IN MANUSCRIPTS
AND PRINTING

In honour of the 50th anniversary
of the Museum of the Book
and Printing of Ukraine

Київ – 2022

Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві.

У45 До 50-річчя Музею книги і друкарства України / Ukrainian writing and language in manuscripts and printing. In honour of the 50th anniversary of the Museum of the Book and Printing of Ukraine / Департамент культури Київської міської державної адміністрації, Музей книги і друкарства України; упоряд.: С. Кагамлик, Д. Палій. К., 2022. — XXX с.

У ювілейній збірці Музею книги і друкарства України представлено широкий спектр книгознавчих студій українських та зарубіжних науковців, музейників і мистецтвознавців. Особливу увагу присвячено історії та видавничій діяльності Києво-Печерської друкарні, її знаковим книжковим пам'яткам - «Києво-Печерський патерик» (1661), «Життя святих» (1689-1705) Дмитрія Туптала, а також окремим аспектам мистецтва оформлення стародруків. В англійських статтях підкреслено унікальність гравюри Никодима Зубрицького «Вид Гори Синай» (1693-1694) та вплив української графіки на видання румунських друкарень 19 ст. Традиційно збірка містить матеріали з комплектування, атрибуції, аналізу колекцій Музею книги і друкарства України та інших музейних і бібліотечних установ.

The jubilee collection of the Museum of Books and Printing of Ukraine presents a wide range of bibliographic studies of Ukrainian and foreign academics, museum staff and art historians. Particular attention is devoted to the history and publishing activities of the Monastery of the Caves printing house, its important publications – “Kyiv-Pechersk Patericon” (1661), “Lives of Saints” (1689-1705) by Dymytrii Tuptalo, as well as certain aspects of design of early printed books. The English-language articles emphasize the uniqueness of Nykodym Zubryts'kyi's engraving “The view of Mount Sinai” (1693-1694) and the influence of Ukrainian graphics on the publications of Romanian printing houses 19th century. As is traditional, the collection contains materials on the collection, attribution, and analysis of the collections of the Museum of Books and Printing of Ukraine and other museums and libraries.

ISBN 978-617-7431-27-4

Редакційна рада:

В. Г. Бочковська, кандидат історичних наук (голова);
Світлана Кагамлик, доктор історичних наук, Дмитро Палій, Людмила Хауха

Дизайн і верстка: Андрій Терехов

В українському тексті обкладинки і титульного аркушу використана
абеткова графіка Василя Чебаніка «Рутенія»
In the ukrainian text of the cover and title page the font «Ruthenia»
by Vasyly' Chebanik is used

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Музею книги і друкарства України
(протокол №11 від 31 серпня 2022 року)

УДК 003.349.3.038:811.161.2]:094|(082)

© Музей книги і друкарства України

Зміст

Валентина Бочковська. Графічні зображення друкарні Києво-Печерського монастиря XVII–XX ст. як джерело вивчення історії архітектурних змін будівлі	5
Oksana Yurchyshyn-Smith. «The view of Mount Sinai» (1693–1694) by Nykodym Zubryts'kyi — the source of the woodcut «The view of Mount Sinai» by an anonymous artist in the National Museum of Denmark.	24
Людмила Хауха. Проблеми атрибуції українських стародруків (на матеріалах київських і львівських Службників)	32
Anca Elisabeta TATAU, Cornel TATAI-BALT. Ukrainian Influence on the Engravings in the Romanian Books Printed in Buda. (the beginning of the 19th century)	39
Олександр Бабич. Ставлення до книги в середовищі ченців Києво-Печерського монастиря (друга половина XI — 30-і роки XIII століття)	57
Людмила Сорочук. Феномен Острозької Біблії як першого повного видання святого письма	63
Тетяна Трофименко. Збірка «Перло многоцѣнное» Кирила Транквіліона Ставровецького: заголовковий комплекс як вияв барокової естетики	71
Наталія Бондар. «Києво-Печерський Патерик» у виданнях XVII–XVIII ст. як текстововізуальна пам'ятка	79
Світлана Кагамлик. «Четъї-Мінеї» Дмитрія Туптала та їх вплив на українську і слов'янську писемність	97
Ірина Ціборовська-Римарович. Маловідомі друковані пам'ятки української мови XVIII ст.: історико-книгознавча характеристика	106
Галина Карпінчук. Видання друкарні Юхима Фесенка в колекції Музею книги і друкарства України	118
Тамара Куцаєва. Екслібриси — джерела до палітри українських книговидавців, книготорговців і книгарень кін. XIX — поч. XX ст.: приклади з бібліотечного фонду НМІУ	126
Марія Гринько. Журнал і видавництво «Сяйво» у Києві (1913–1914; 1918–1920; 1925–1930) та їх видання у фондовій колекції Музею книги і друкарства України	133
Валерій Саєнко. Надходження до Музею книги і друкарства України з бібліотек Сергія і Василя Маслових	146
Петро Нестеренко. Нові казки епохи 1920-х — початку 1930-х років (на прикладі малюнків М. Попова)	160

Лариса Дідора. Італійськомовні видання з бібліотеки Бердичівського соціально-історичного музею (1926–1954)	172
В'ячеслав Гришко. Художня спадщина Софії Караффи-Корбут в Музеї книги і друкарства України	179
Юрій Фігурний. Книжкова графіка Сергія Якутовича	185
Наталія Солонська. Українська художня література Канади в контексті духовних цінностей історичної батьківщини (за фондами НБУВ)	193
Оксана Здор. Рукописна книга художника. Шрифт як засіб творення образу книги.	205

Оксана Здор

старша викладачка кафедри дизайну
Інституту мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка

Рукописна книга художника. Шрифт як засіб творення образу книги

В статті розглянуто книгу художника, а саме рукописні артбуки, в яких образ книги формується митцем не лише вмістом, комбінацією художніх рішень в пошуку візуальної виразності, використанням різноманітних графічних технік, конструктивними прийомами, реалізованими в книжковій формі і макеті. Досліджено приклади, в яких сенс слова і візуальний знак слова поєднані і доповнюють один одного в книзі. Особливо це проявлено у візуальній поезії, коли зображальне переважає над текстовим. Рукописний текст в книзі стилістично, композиційно й ритмічно формує або довершує унікальний характер кожного артбука.

Ключові слова: артбук, книга художника, рукописний шрифт, каліграфічна композиція, візуальне рішення книги, графічна техніка.

The article studies art-books, mainly calligraphic art-books, in which the image of the book is created by the content, the combination of artistic choices aimed at visual expression, the use of varying graphic techniques, and constructive devices realized in the book's form and layout, as well as by the script. Various examples where the meaning of a word and its visual representation combine and complement each other are shown. The last point is especially evident in the case of visual poetry, where the image prevails over the text. The script stylistically, compositionally, and rhythmically shapes or completes the unique character of each art-book.

Key words: artbook, calligraphy artbook, handwritten text, calligraphy composition, visual presentation of the book, graphic techniques.

Книга художника в своїй просторовій формі і технології: кодекс, сувій, графічні техніки, рукописний шрифт, — наслідує і розвиває багатовікову традицію мистецтва книги. За висловлюванням Йоганни Дракер, — дослідниці, яка зробила одну з перших масштабних публікацій, присвячених розвитку авторської книги як виду мистецтва, — книга художника є квінтесенцією мистецької форми ХХ ст., бо книга художника до ХХ ст. у сучасному вигляді по формі і по суті практично не існувала [8]. Сучасне уявлення про «книгу художника» сформувалось на таких мистецьких явищах як *Livre d'artiste*, *Artist's book*, експерименти авангардистів, футуристів, пізніших пробах і пошуках митців. Книга художника, *Livre d'artiste* — французький термін, який позначає явища в культурі початку ХХ ст. *Artist's book* — пізніший термін, який виник у зв'язку із зацікавленістю та експериментами інтелектуалів з книжковою формою і сформувався як рух в 60–70-х рр. ХХ ст., вважається більш академічним терміном. Буквального тлумачення цих термінів немає, як немає і точного визначення, що, власне, вважати книгою, вигляд, форма, зміст і вміст якої можуть бути будь-якими. Хоча можна спробувати відчутти їхню різницю. Переклад *Livre*

d'artiste — «художньо оформлена книга», в цьому жанрі митець працює над книгою традиційної форми та естетики. В жанрі Artist's book книга набуває різноманітної форми і стає засобом самовираження художника. «Авторська книжка — це синонім творчої свободи, індивідуальності й самодостатності митця» [7].

Одним із прикладів цього твердження є книга «Східні мудрості» Ольги Газе у співпраці з Рутою Коршуновою — вишуканий зразок естетичної книги митця (Рис. 1). Книга складається з одного аркуша ручного литва, на якому вміщено каліграфічну композицію. Назва написана крупно пензлем, чорним кольором. «Пензель — дуже чутливий інструмент, здатний передавати емоції. Цього немає в латинській чи арабській каліграфії» [6]. Художниця також подає фразу англійською — «optimism is essential to achievement and it is also the foundation of courage» — червоним кольором в дрібнішому масштабі та письмом, що базується на італіку [5, с. 29].

Нам відомі авторитетні світові збірки музеїв і галерей, які мають та експонують колекції артбуків митців з багатьох країн світу.

Останнім часом українські художники книги заявляють про себе на престижних міжнародних ярмарках та виставках. Кожна значна книжкова подія експонує арт книгу, причому поруч з тиражними виданнями можуть бути представлені уніками. Це стосується як вітчизняних, так і світових книжкових ярмарків — Франкфуртського, Лейпцизького, Единбурзького. Щорічно експозиції книги художника відбуваються в рамках найзначніших книжкових заходів України, таких як Форум видавців та Книжковий Арсенал. Активно пропагує естетику артбуку харківське видавництво «ist publihsing».

В Україні формується коло авторів артбуків, перелік типів видань та основні тенденції розвитку цього художнього явища. Жанр артбуку стає справжнім мистецьким рухом, який залучений до виставкової діяльності музеїв і галерей завдяки мистецьким проектам та виставкам, дослідженням арт-критиків.

Наприклад, тільки за осінь 2021 р. в Україні відбулися дві події, присвячені книзі художника. Це проект «Арткнига — театр у твоїх руках» в Музеї книги і друкарства України, який тривав з 14 жовтня по 14 листопада 2021 р. На виставці представлені нові артбуки та твори з музейної колекції (Рис. 2).

21 жовтня 2021 р. в Музеї сучасного мистецтва Одеси представлено проект «Кібература» Озі (Ірини Озаринської) (Рис. 3). Проект присвячений переосмисленню книги, її минулого та майбутнього, побудований на послідовному розкритті теми Artist-book. Художниця використовує скульптуру, живопис, графіку, відео для творення простору, який демонструє трансформації, що відбулись з книгою від втілення в найдавніших формах до сучасного цифрового вигляду. Весь проект можна сприймати як велику книгу, сторінки якої гортає великий палець-метроном. Але чи то сторінки кодексу, чи екрану смартфона — питання до нас усіх. Залишаючи виставку, рухаючись до виходу, глядач стає вкритий текстами, сам стає носієм тексту засобами відео-проекції тексту — своєрідний символ того, що книга продовжує існувати в нашому світі.

Книга художника концептуально, конструктивними рішеннями, використанням матеріалів, які підсилюють тактильні враження, починається з книжок авангардистів, футуристів і сюрреалістів. Вони експериментують з усіма книжковими складовими: формою книги, матеріалами, фактурами, пластикою, обкладинкою, подачею текстів, ілюстрацією. Поетична і графічна складова в книжках неможлива одна без

одної, візуальні рішення ритмічно організують й підсилюють текст. В основі багатьох зображально-пластичних рішень лежить бажання виразно представити текст книги в просторі, впливаючи на спосіб читання і сприйняття.

Таку перевагу візуального над текстовим ми зустрічаємо у візуальній поезії. Приклади візуальної поезії, коли графічний рисунок рядків або виділення літер в рядках складається у зображення, нам добре відомі ще з фігуративних віршів Симеона Полоцького (XVII ст.) та Івана Величковського — віршів у формі зірки або серця. Також хрестоматійними в цьому аспекті стали «Каліграми» Аполлінера (Рис. 4).

В наш час візуальна поезія продовжує традицію авангардистів і футуристів. Творча майстерня «Ліспроріс», заснована Володимиром і Марією Гавришами, створила артбук «Марія» за однойменною поемою Грицька Чубая. (Рис. 5).

В поемі «Марія» Грицько Чубай наче допускає, що Бог не народився, бо ця земля осквернена, що Марія пішла шляхом звичного земного життя. Але «...насправді немає осені...», тобто смерті, і в богошуканні автора Марія стала матір'ю всього людства, вона живе поза часом, — пізнавши найважливіше, знаходить безсмертя. Вона сприймає трагічну долю людства, страждання та смерть і плаче над абсурдністю людського життя, в якому немає Бога. Проте вся поема проникнута символічним світлом, яке постає в свідомості читача — образом Бога [3].

І це світло стає видимим вже на футлярі до книжки, на якому вміщено відбиток білилами начебто фрагменту одягу, який перетинає чорна лінія. Далі ми можемо бачити на розгортках книжки, як образно вирішено текст поеми. В цьому проекті художники створюють особливу атмосферу та простір, використовуючи різні матеріали та техніки, й збагачують візуальні можливості тексту через спробу передати те, що сенс слова та його візуальний знак тяжіють до рівноцінності. Написаний майже побутовим почерком, різномасштабний на кожній розгортці текст утворює унікальну ритмічну композицію в поєднанні з абстрактною чи символічною графікою. Ілюстрації для артбуку створені в техніці монотипії, гравюри на картоні, ручної графіки, використано друк на прозорих плівках. Книжка виконана в стриманій кольоровій гамі сірих і блакитних кольорів різної інтенсивності. В цьому різноманітті художніх і технічних прийомів книга сприймається цілісним та доволі емоційним висловом авторів. Видання здійснено в 2015 р. накладом 500 примірників.

Віталій Мітченко давно і послідовно займається книгою, зокрема авторською. Усіма можливими засобами — зображення, створені в різноманітних графічних техніках, блискуче використання можливостей макету, просторової та часової складової в побудові книжки, віртуозною роботою з текстами, використанням схем та карт, — художник творить певну атмосферу, в яку занурюється читач/глядач.

Таким способом художник виявляє та матеріалізує місця і події у створеному ним 2012 р. масштабному артбуці «Место встречи» (Рис. 6). Це унікальна, досить об'ємна (30x38 см., 58 сторінок) книга-подорож, книга-щоденник, у формі кодексу, зі вставленими викидними вклейками (аркуш збільшеного вдвічі формату з фальцем з боку переднього обрізу). Блок має відкритий корінець, оформлення обкладинки містить об'єкти, привезені автором з берегів річки Лени: канат, багаторічно обкатане річкою скло і шматки кори дерева — ці елементи додають артбуку документальності. В книжці вміщено акварельні та графічні етюди, начерки та фото з мандрівки, що супроводжуються виконаними авторською каліграфією щоденниковими записами, роздумами про події, учасників подорожі та зображені місцевості. Артбук відтво-

рює світ художника кінця 80-х років ХХ ст., який мандрує в складі творчої групи по Заполяр'ю на пленері в досить екзотичні для нього краї, змальовуючи і записуючи свої враження.

Віталій Мітченко пропонує свій спосіб пізнання суворого Заполяр'я та дещо романтизований погляд на мандри. Бо мандрувати можна не лише фізично, а й споглядаючи Малевича, Філонова, Кабакова, Тико Вилко (якутський художник-примітивіст). Мандрувати можна і в уяві, повертаючись думками до подій, що відбулись. Так і робить художник, записуючи свої враження у вигляді есе.

Окремо варто зупинитись на макеті артбуку, який має складну ритмічну структуру. В обрамленні темно-синього фону сторінок митцем представлено акварельні роботи в поєднанні з начерками олівцем. Чергування техніки виконання вміщених робіт та їхнього розміру (використано кілька модулів) забезпечує кольорову, тональну і ритміку масштабів на розгортках артбуку.

З темно-синьої глибини сторінок проступає вишукане письмо, виконане білилами і доповнене рисунками пером. Всі тексти в артбуці виконано авторською каліграфією. Для письма використано два стилі: для основного тексту — розроблений художником на основі козацького скоропису, для акциденції — авторське письмо на основі півуставу. Також в книзі присутні записи, виконані побутовим почерком.

Окремою лінією в макеті є вставки — викидні вклейки — цифрове відтворення графічних робіт в масштабі 1:1. Розгорнувши згин вклейки, бачимо в розгортці три сторінки замість двох, що підсилює епічне враження від пейзажів. А масштаб подорожі підкреслюють вміщені на початку і в кінці книги мапи: звичайна географічна, з кресленням маршруту творчої поїздки, та схематична, створена художником з більш детальними позначками етапів мандрівки.

Для створення книги використано картон, папір, фото, акварель, олівець, авторучку, туш, пензель, перо, гуаш. [4, с. 15]

Інший розглянутий нами артбук художника — «Вій» Миколи Гоголя (Рис. 7). Це тиражна книга, яка містить 144 с., блок розміром 215 x 230 мм, видана в 2008 р. на кремовому папері, в тканинній оправі з тисненням. Додатковий елемент зовнішнього оформлення — футляр на дві третини ширини обкладинки. Палітурка і футляр поєднані композиційно: на кришці оправі вміщено стилізоване зображення дракона, у вигинах тіла якого причаїлась панночка, а на футлярі — лицаря, який все-таки дракона долає. Кожного разу, як книжка поміщається у футляр, лицар долає дракона. Це повністю рукописна книга, виконана авторським письмом, розробленим Віталієм Мітченком на основі козацького скоропису. Текстові сторінки доповнені авторськими ілюстраціями, створеними в техніці графітного олівця. В ілюстраціях, що подані або на берегах, або на розгортках, оживають персонажі Гоголя, унаочнюється фантазія автора, таємничо-містичне проявляється в буденних начебто речах і місцях. І ці ілюстрації: вікно в класі бурси з вороном, будяк при дорозі, сушений карась, який пропливає небом наче тло для чумацької ікони, домашня худоба, півень-вісник світанку, фрагменти цілком впізнаваних пейзажів і зображення персонажів — стають символами, які нерозривно сплетені з каліграфічним текстом, утворюючи цілісну візуальну і смислову композицію. Заставки, які вміщено на спуску кожної сторінки: ангели, фантастичні комахи, сотник — рухаються вперед. Інші ілюстрації, вміщені в книзі, Хома Брут, осідланий панночкою, — всі дороги ведуть героїв містичної повісті до фіналу, весь цей рух вперед також прослідковуєть-

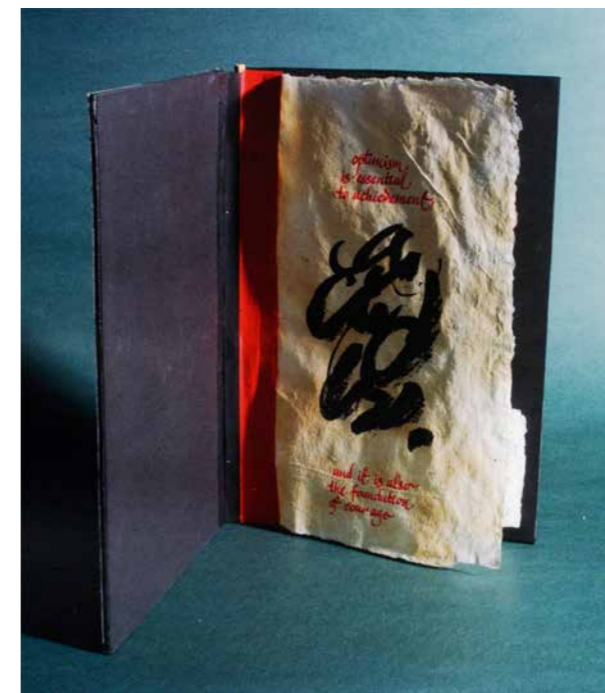

Рис. 1. Ольга Газе, Рута Коршунова. «Східні мудрості». 2011 р., унікум

Рис. 2. Фото експозиції проекту «Арткнига — театр у твоїх руках». 2021 р., Музей книги і друкарства України, м. Київ.

Рис. 3. Фото з виставки Ірини Озаринської (Ozi) «Кібература». 2021 р., Музей сучасного мистецтва Одеси.

Рис. 5. Володимир і Марія Гавриш. Грицько Чубай, «Марія». 2015 р., 500 екз.

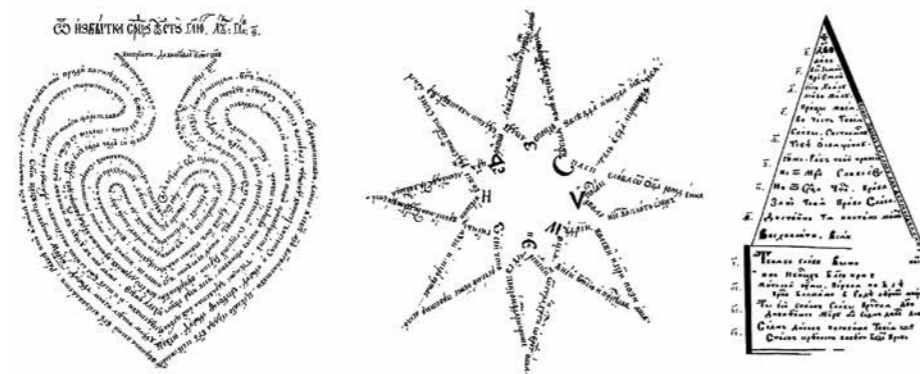

Рис. 4. Симеон Полоцький, фігурний вірш «От избытка сердца уста глаголют», фігурний вірш у формі зірки, XVII ст. Іван Величковський, сторінка з фігурним віршем зі збірки «Млеко», II пол. XVII ст.

Рис. 6. Віталій Мігченко. «Место встречи». 2012 р., унікум.

Рис. 7. Віталій Мітченко. Микола Гоголь, «Вій». 2008 р., тираж.

Рис. 8. Герман Айнбіндер, Вікторія і Віталіна Лупухіні. «Life en pointe». 2021 р., 3 екз.

Рис. 9. Творчі майстерні Laboga. «Поетична червона книга Естонії». 2018 р., 500 екз.

ся в кожному хвилеподібному елементі каліграфічного тексту. Цей рух зліва направо додатково підкреслено горизонтальним форматом книги.

Дивлячись інший арбук «Life en pointe» («Життя на пуантах»), захоплюєшся тендітною красою й силою, різноманіттям світу балету, який звичайний глядач не бачить (Рис. 8). Відбувається своєрідне документування — виявлення буденної праці танцівниць в середовищі, що відповідає характеру дівчат, а талант автора ідеї арбуку — Германа Айнбіндера, дає можливість побачити усім цю унікальну красу завдяки зробленим ним фотографіям. Органічним і доволі вишуканим є рішення поєднати в розгортці фотографії і артистичну каліграфію сестер Лопухіних. Кожний аркуш каліграфічних сестер ритмічно, композицією темного і світлого, напрямком руху створено як відображення фотографії. Тобто, мова реального зображення знаходить свій вияв у каліграфічній композиції. Вікторія і Віталіна демонструють віртуозне володіння технікою письма незалежно від обраного інструменту (це і гостре перо, і пензель — один з найскладніших каліграфічних інструментів, бо письмо пензлем — безопорне письмо), а також досконалу композицію аркуша. Кожний оригінал виконано на форматі 60x80 см, тушшю чи білилами на білому або чорному папері відповідно. Тексти каліграфічних композицій — це фрагменти сторінок щоденників Дега. Видання задумано до вшанування 100-річчя смерті Едгара Дега. В книжці вміщено дві паралельні лінії — зображальна і текстова, але візуальне стає важливішим за лінгвістичне, текст як текст поступається місцем тексту як зображенню, візуальний образ тексту стає привабливішим за зміст тексту. Як зазначав Броді Ноеншвандер — американець, який живе в Європі, один із найавторитетніших каліграфів сучасності, який до того ж має докторський ступінь в мистецтвознавстві (досліджував в тому числі ілюмінвання середньовічних рукописів) — «Ми або розглядаємо, або читаємо...» [6].

Книга доволі великого формату 265x340 мм, 96 сторінок. Щоб підкреслити витончену красу балету, враження ніжності і невагомості, один з каліграфічних написів вміщено на кальці — аркуш слугує шмуцтитолом перед основним блоком зображень. Завершується ручне виготовлення трьох примірників арбуку.

«Поетична червона книга Естонії» — книга, створена у 2018 р. в творчих майстернях Laboga (Старе місто, Таллінн, приміщення Українського культурного центру). Поєднуючи ілюстрації з каліграфією та типографікою, естонські майстри Лабора своєю діяльністю додають світу краси. Книга є факсимільним виданням оригінальної ручної версії «Поетична червона книга Естонії». (Рис.9)

«Поетична червона книга Естонії» — це книга, в якій за допомогою віршів, ілюстрацій та каліграфії показано крихітність існування всього живого. Книга оспівує природне різноманіття Естонії, намагаючись ніби дати голос безголосим творінням, про тридцять шість зникаючих видів рослин і тварин з яких, в ній розказано.

Анатолій Лютюк, українсько-естонський монах-цистерціанець, крім інших своїх талантів, заснував Таллінський Український культурний центр. І в цьому Центрі була школа каліграфії та друкарня, а також майстерня з ручного виготовлення паперу. [9]

2006 р. розповіді Анатолія про ідею цієї книги надихнули Тімо Марана (естонського поета і викладача семіотики в Тартуському університеті) на серію коротких,

схожих на хайку, віршів, присвячених кожному з цих зникаючих видів. В своїх віршах Тимо наче говорить від імені кожної зникаючої квітки, риби, пташки, жаби чи ссавця.

Крім Тимо, в творчій команді Анатолія були його син Нестор як ілюстратор, а також провідний каліграф Естонії Хейно Ківіхал, який додав рукописні тексти. У 2018 р. до Тимо і Нестора приєднався новий каліграф — Тетяна Яковлева. Ханна Харкес займалась друком цього видання, Вероніка Ванова — папером.

У каліграфічному рішенні Тетяна Яковлева відштовхувалась від створеного Нестором Лютюком зображення. Ці каліграфічні аркуші з текстами віршів Тимо Марана створено до пари на розгорті з ілюстраціями. За замислом, всі створіння наче говорять до нас, але вони ж і «пишуть». Це різні тварини, тому у кожного свій почерк, що ми можемо прослідкувати на кожному розгорті цього видання. Наприклад, в аркуші, парному до аркушу з тюленем, носик якого у вигляді сердечка, ці ж мотиви ми бачимо в письмі. А вусики тюленя заримовані з виносними елементами напису, виконаного італіком. Каліграф брала дві найвиразніші форми в ілюстрації та створювала візуальну риму цим формам в написі. Такий підхід переконує, що форма літер — це лише засіб для виявлення того, що народжується в процесі дослідження і художнього пошуку. [6]

Основна команда працювала разом зі зразками паперу, друкарями, перекладачами, редакторами, щоб створити сім ілюмінованих рукописів, а також 500 факсимільних копій оригіналу, які мають суперобкладинки ручної роботи. Формат книги 26x20 см, 83 сторінки. 15 вересня 2018 року в Українському культурному центрі відбулася офіційна презентація книги.

Артбук — абсолютне авторське висловлювання, книга повністю належить художнику, все в книзі: візуальні та конструктивні рішення, текст та його подача, — підпорядковано його замислу. І особливе місце серед артбуків займають рукописні.

Незважаючи на те, що жанр артбуку досить камерний, книга художника має великий потенціал. Підтвердження цьому — історичні передумови, становлення і розвиток цього жанру в ХХ ст.: роботи футуристів, поезографіка, самвидав (прикладі, які за межами цього дослідження) та зростання інтересу серед митців й аудиторії прихильників цього жанру. Також творці артбуку мають змогу поєднати різні види мистецтва, що призводить до появи нових напрямків, течій, жанрів, технік і тематик. І вже не тільки форма книги художника варіюється від історично відомих — від найпоширенішого кодексу — до унікальних, непередбачуваних форм, не тільки пошуки графічної техніки для максимально виразного зображення авторської ідеї, не тільки нові підходи у виборі матеріалів, з яких створюється книга, а й використання та подача текстів, переосмислення класичної рукописної традиції чи новаторська трактовка графіки тексту — все це створює унікальний візуальний образ книги, і авторської книги зокрема.

Каліграфія, як і книга, — це кінетичні явища, процес і об'єкт [1, с. 312–324]. Книга — це рух, здебільшого це гортання сторінок кодексу. Шрифт, написання чи прочитання тексту зліва направо, зверху вниз, рядок за рядком — той самий рух. Рукописний шрифт — ще більше текст в русі, «завжди біжить, а деякі почерки прямо летять» [2, с. 40]. І каліграфія для книги дуже органічна. Хоча часом такі книги німі, не містять тексту. Іноді книги вільні не тільки від тексту, а й від зображень. Як «Порожня книга» Анни Звягінцевої [5, с. 27] — ілюстрація ідеї книги як самоцінної, унікальної

для суспільства речі, незалежно від її вмісту. А кожний художник вже творить свою унікальну книгу.

1. Адамов Е. Б. Ритмическая структура книги. Е. Б. Адамов, Б. В. Валуенко, Э. Д. Кузнецов. Книга как художественный предмет. Часть первая: набор, фактура, ритм. М: Книга, 1988.
2. Гордон Ю. Книга про букви от Аа до Яя. М: Издательство Студии Артемия Лебедева, 2006.
3. Зубрицкая Н. Сюрреалистическая поэма «Мария» — экзистенциальный миф автора о нерожденном Спасителе. URL: <http://marie-olshansky.ru/nastr/christmas-2010.shtml> (дата звернення 01.11.2021)
4. Книга художника. Каталог. Київ: Музей книги і друкарства України, 2012.
5. Книжковий обід 07/08. Каталог виставки. Київ: Центр сучасного мистецтва при НаУКМА, 2008.
6. Мозз Н. Інтерв'ю з Броді Ноеншвандером. Шрифт. Журнал о шрифте и типографике, языке и времени, людях и визуальных традициях, 22.06.2018. URL: <https://typejournal.ru/articles/Interview-with-Brody-Neuenschwander> (дата звернення 19.10.2021 р.)
7. Скиба М. Авторська книга: між протестом та інфантильністю. Український журнал, 4/2009. URL: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/374/> (дата звернення 20.09.2021 р.)
8. Drucker Johanna. *The Century of Artists' Books*. New York: Granary, 1995.
9. Johnson E. A. *Answering the call of the bonfire: Estonia's poetics of endangered species*. URL: <https://deepbaltic.com/2018/09/14/answering-the-call-of-the-bonfire-estonias-poetics-of-endangered-species/>